

Socialism och miljövård

Skulle vi få mindre problem med miljöförstörelsen om Sverige var en socialistisk ekonomi, där produktionsmedlen i allt väsentligt ägdes av staten och den ekonomiska verksamheten i huvudsak planerades och styrdes av en central, statlig myndighet?

Är den socialistiska planekonomin bättre än den kapitalistiska marknads ekonomin — eller blandekonomin — som miljövårdare? Det är spännande frågor, även om de givetvis bara rymmer en aspekt av den övergripande jämförelse mellan de båda systemen, som skulle behöva göras för att bestämma vilket som är bäst när *alla* aspekter räknats. Så starkt som många människor i dag upplever miljöförstörelsen problem är dock flera av dem säkert beredda att fästa relativt stor vikt vid just den aspekten på de ekonomiska systemens funktionssätt.

Det har inte sagts mycket i den svenska debatten om hur den socialistiska planekonomin *fungerar* som miljövårdare. Därtill har de flesta ekonomer varit alltför ointresserade av eller okunniga om planekonomin problem, både på det teoretiska och praktiska planet; vad det sistnämnda beträffar har informationen

från Östeuropa om miljöproblemen dessutom varit knapphändig och svårtolkad. Däremot har det sagts en hel del om hur den socialistiska planekonomin *borde fungera*. Marxistiskt inspirerade kritiker av den svenska blandekonomin har talat om den miljöfarliga intressegemenskapen i detta system mellan privatindustri och miljölagstiftare, vilken bara kan undanröjas på ett sätt — genom att man inför en socialistisk produktionsordning. Endast under ett sådant system kan miljövården utformas så att den — för att tala med dessa kritiker — gagnar hela folkets intressen.

Lika fingerfärdiga som dessa kapitalismens vedersakare varit när det gäller att beskriva hur effektivt ett socialistiskt system skulle klara miljöproblemen, lika oförmögna har de varit att analytiskt förklara hur detta skulle kunna tänkas ske. I de flesta fall tycks det miljöpolitiska argumentet för socialism basera sig mer på kapitalismens påstådda svagheter på detta område än på en klar redovisning av socialismens fördelar. Men att det kapitalistiska systemet fungerar dåligt som miljövårdare är inget bevis för att ett socialistiskt system skulle fungera bättre i detta avseende. Detta är önsketänkande, inte sakargument.

Civilekonom ROLF EIDEM arbetar vid Institutet för internationell ekonomi med en avhandling om centralplanering och valutakonvertibilitet. Han har tidigare medverkat i ett antal läroböcker i samhälls-ekonomi m m.

Argument för socialism

Nu finns det också mer seriösa förespråkare för en socialistisk lösning, som inte stannat vid konstaterandet att socialismen är bra, därför att kapitalismen är dålig. Litet förenklat kan man kanske säga att deras argumentation löpt längs två huvudlinjer. Den *ena* går ut på att

ett socialistiskt samhälle skapar förutsättningar för en mer balanserad avvägning i valet mellan å ena sidan konsumtionen av varor och tjänster och å andra sidan miljövården. Den nedtoning av kommersialism och konsumtionskonkurrens och den upptoning av solidaritet och gemenskap som en övergång till socialism skulle innebära, skulle med största sannolikhet, menar man, resultera i mindre miljöförstöring än vi får i en typisk kapitalistisk ekonomi på samma tekniska nivå. Det minskade intresset för varukonsumtion skulle fyllas ut av ett växande miljöintresse, den ökade solidariteten mellan människor göra opinionen känsligare för miljöhot. Miljöförstöringen skulle bli mindre i en socialistisk ekonomi, därför att "socialistiska människor" har andra värderingar än "kapitalistiska människor".

Det är en sak att nedbringa miljöförstöringen genom att minska eller omrikta produktionen. I den mån detta sker som ett svar på ändringar i medborgarnas inställning till konsumtion av varor och miljö är allting gott och väl. Den stora frågan är emellertid hur trolig en sådan attitydförändring kan tänkas vara vid en övergång till en socialistisk produktionsordning. Det förefaller osannolikt att människors kunskap om den ekonomiska interdependensen och deras roll däri med ens skulle öka genom en sådan transformation och konsumtionsvalet därigenom bli bättre avvägt med hänsyn till miljön. Aterstår då att människorna utnyttjar sina givna kunskaper effektivare genom att i större utsträckning än tidigare ta hänsyn till hur egna beslut påverkar andra och därigenom indirekt återverkar på dem själva. Det är inte uteslutet att ett sådant mer solidaritetspräglat beslutsfattande skulle kunna växa fram i en brett förankrad övergång till ett socialistiskt system. Men det är svårt att se klart hur det skulle gå till. Och även om människor i den omedelbara entusiasmen över systembytet skulle kunna fungera mer solidariskt, hur troligt är det att ett sådant beteende skulle bestå även efter det att det nya systemet börjat kännas invariant och entusiasmen lagt sig?

En helt annan sak är att nedbringa miljöförstöringen vid en viss, given kon-

sumtionsnivå. Det kan ske genom en omsorgsfull förberedande planering av produktionens lokalisering med hänsyn till förutsedda skadeverkningar på miljön. Det kan också ske genom att man väljer produktionsteknik med särskild hänsyn till miljöeffekterna. Sådan planeringsverksamhet drar visserligen resurser, men inte i sådana mängder att de på något avgörande sätt påverkar varukonsumtionsstandarden ens på kort sikt. Det är längs dessa linjer som den *andra* gruppen av miljöpolitiska argument för en socialistisk produktionsordning löper. Idén är naturligtvis att centraliseringen av information och resursfördelningsbeslut i ett sådant system möjliggör produktionslokalisering och teknikval utifrån en totalsyn, som den kapitalistiska marknadsekonomin med sina många små, snävt vinstmaximerande beslutsenheter helt saknar.

Detta argument knyter an till en av de vid det här laget klassiska invändningarna mot den kapitalistiska marknadsekonomin, nämligen oförmågan i vissa fall hos dess prissystem att ge korrekt information till beslutsfattarna om det samhällsekonomiska värdet av olika handlingsalternativ. Fabriken som avger smutsig rök eller giftiga utsläpp behöver exempelvis inte belasta sin privatekonomiska kalkyl med de samhällsekonomiska extrakostnader som utsläppen ger upphov till utanför fabriken. Problemet med välfärdsförluster till följd av sådana avvikelser mellan privatekonomiska och samhällsekonomiska kostnader för viss produktion — sk externa effekter — uppmärksammades redan på 1920-talet. I den teoretiska diskussion om den socialistiska ekonomins fördelar och svagheter som pågick under detta och nästföljande två årtionden infördes just externa effekter också som ett problemområde, som den socialistiska ekonomin hade särskilda förutsättningar att klara av. Då hänsyftade man av naturliga skäl inte direkt på miljöproblem av det slag som är aktuella i dag, men det ändrar inget i de principiella resonemang som fördes. Ett allseende centralplanerande organ med stor handlingsfrihet skulle ha de bästa förutsättningarna att lösa miljöproblemen av alla kända system.

Miljöproblem i Sovjetunionen

Hur har då dagens socialistiska ekonomier lyckats på dessa områden? Kan vi tala om en större miljömedvetenhet där än här? Kan miljöopinionerna nå ett effektivt inflytande? Sker produktionslokalisering och teknikval på ett konsekvent sätt utifrån miljöhänsyn? Som redan nämnts får vi litet information om allt detta. Vad vi vet är att förespråkarna i vår egen debatt för en socialistisk produktionsordning sällan eller aldrig funnit anledning att hänvisa till några positiva erfarenheter på miljöområdet i socialistiska länder. Dessa tycks inte heller själva ha velat göra någon affär av sina uppnådda resultat. Skall man döma efter den amerikanske ekonomen Marshall I. Goldmans studie av miljöförstörelsens problem i Sovjetunionen [Goldman 1972] har det, åtminstone för Sovjetunionens del, varit välmotiverat. Där har man inte mycket att yvas över när det gäller miljövård, enligt Goldman.

Goldmans bok är av intresse därför att den, såvitt jag vet, representerar det första mer kvalificerade försöket till en samlad redovisning av miljöförstörelsen och miljöpolitikens villkor i en socialistisk ekonomi. Författaren, som själv förmodligen inte är socialist, har — så långt jag kan bedöma — strävat efter att ge en balanserad bild av förhållandena. Det finns uppenbarligen mycket information att hämta i Östeuropa om miljöproblemen — för den som orkar resa runt och finkamma lokala tidningar och kämpa sig igenom tekniska tidskrifter på originalspråk. I en appendix presenteras olika miljölagars dels kronologiskt uppräknade, dels i några fall i sin helhet, vilket är intressant läsning.

Tonvikten i framställningen ligger mer på beskrivning än analys. Ändå är boken tillräckligt rik på mer allmängiltiga synpunkter för att kunna ligga till grund för en diskussion av miljöproblemen i en socialistisk ekonomi. Innan jag går in på denna skall dock först huvudresultaten av Goldmans studie kortfattat redovisas.

Miljöförstörelsen är omfattande

Goldman konstaterar, för det första, att

den miljöförstörelsen, som ägt rum och fortlöpande äger rum i Sovjetunionen, är omfattande. Någon sammanfattande jämförelse av miljöförstörelsen i Sovjetunionen med situationen i andra länder vågar sig författaren inte på. Olika punktvisa jämförelser med förhållandena i Förenta staterna tyder dock på att Sovjetunionen på flera områden väl kan mäta sig med det kapitalistiska systemets supermakt vad gäller miljöförstörelsen. Intressant i sammanhanget är den citerade skattning av kostnaderna för miljöförstörelsen som utförts av den sovjetiske ekonomen Oldak. Enligt den skulle värdet av det årliga tillskottet till BNP minskas med 7 à 10 procent om hänsyn togs till miljökostnaderna.

Miljöförstörelsen gäller både vatten och luft, markanvändning och utvinning av råvaror. Inte minst vattenförstörelsen tycks ha antagit allvarliga proportioner. Det blir allt svårare att hitta några floder i Sovjetunionen som inte smutsats ned. Fiskdöden har slagit till runtomkring i landet, även i stora floder som Volga, Ural och Dnepr. Rapporter har också ingått om flodbränder, ett resultat av oljedumpningar i floderna. Enligt en citerad sovjetisk källa har nästan alla större floder i Ukraina förlorat sin självrenande förmåga. Osv.

Industrin är den största syndaren. Enligt sovjetiska beräkningar erhåller 60 à 75 procent av industriavfallet ingen behandling alls. Och av de samlade utsläppen från industri och hushåll, som undergår primär rening, går endast 20 procent vidare till sekundär rening. Hushållen bidrar emellertid också verksamt till vattenförstörelsen. År 1970 hade bara ca 1 200 av Sovjetunionens 1 800 städer avloppssystem. De båda storstäderna Moskva och Leningrad har väldiga problem med sin vattenförsörjning. I det vattenfattigt belägna Moskva har befolkning och produktion fått växa så snabbt att vattenbehoven expanderat våldsamt. Det har gjort det nödvändigt att bygga nya dammar för reservoarer, dra långa vattenledningar (18 à 20 mil) och inte minst att bygga reningsanläggningar för att kunna utnyttja vatten som leds över till Moskva från andra, redan nedsmutsade vattendrag, t ex Volga. Allt detta har dragit sådana resurser

att reningen av hushållens utsläpp inte givits en tillfredsställande lösning, även om växande ansträngningar görs. Moskva-området ger snart ifrån sig ca 60 m³ utsläpp per sekund, vilket motsvarar det dubbla vattenflödet i Moskva-floden.

I Leningrad, berättar Goldman, fick 1968 endast hälften av stadens samlade utsläpp mekanisk behandling och klore-ring, medan 18 procent erhöi sekundär behandling. Problemen begränsar sig inte till dessa storstäder. Enligt Goldman är tillgången på dricksvatten otillfredsstäl-lande i städer som Sverdlovsk, Charkov, Odessa och i nästan alla större städer i Centralasien. Våldiga investeringar före-står innan alla hushåll anslutits till ett centraliserat system för vattenförsörj-ning och avloppsrening. Inte minst gäl-ler detta landsbygden: inom jordbruket har, enligt Goldman, bara ca 2 procent av alla lägenheter rinnande vatten.

Luftföroreningarnas omfattning är svårare att mäta än den mer påtagliga vattenföroreningens. Så mycket är dock uppenbart, att den är besvärande stor. Enligt en sovjetisk beräkning var endast 14 procent av de fabriker som hade er-känt luftföroreande produktion försed-da med full reningsutrustning mot slutet av 1960-talet; 26 procent var delvis ut-rustade för reningsverksamhet. Om det prioriterade Moskva-området genom kraftfulla motåtgärder erhållit en för storstadsförhållanden godtagbar luftkvali-tet, kan detsamma inte sägas om en rad andra städer. Framför allt i städer med mycken tung industri som Tjeljabinsk, Sverdlovsk, Magnitogorsk, Kuznetsk och Karaganda är luften dålig. Problemen försvåras ofta av att städerna lokalise-rats till skyddade dalgångar som sällan blir ordentligt genomblåsta.

En allvarlig källa till luftföroreningar är kolet, som fortfarande spelar en stor roll för produktionen av elenergi och ånga. Visserligen har denna produktion i Sovjetunionen koncentrerats till stora en-heter i större utsträckning än i många andra länder, vilket i motsvarande mån koncentrerat utsläppen. Detta har dock — i avsaknad av ordentlig rening — ten-derat att skapa mycket svåra luftförhål-landen i det kolförbrukande verkets omedelbara närhet. Ytterligare en luft-

förorenare av rang är bilarna. Bilbestån-det är dock än så länge relativt litet, vilket medverkat till att hålla avgas-föroreningarna nere. Samtidigt har emel-tertill den allmänna knappheten på bilar stimulerat till långa användningstider med ineffektiv förbränning som resultat. Vidare är den sovjetiska bensinen inter-nationellt sett mycket svavelhaltig. Redan nu har otillåtet höga koloxidväten upp-mätts i flera sovjetiska städer. Och en-ligt planen skall bilproduktionen expan-dera snabbt.

Om det är svårt att mäta luftförore-ningarnas omfattning är det än svårare att prestera något sammanfattande om-döme om miljöeffekterna av den sov-jetiska politiken eller det sovjetiska sy-stemet vad gäller utnyttjandet av *mark* och *råvaruresurser*. Goldmans huvudtes är väl närmast att principen att betrakta den statligt ägda jordens innanmäten som fria nyttigheter och avsaknaden av varje form av prisbildning på mark har lett till många allvarliga felsteg. Flera exempel ges av författaren: det extensiva, ofta kortvariga utnyttjandet av en rå-varufyndighet innan man går över till nästa, bättre fyndighet; lokaliseringen av industriproduktion till centrala stadsdelar etc. Ett annat belysande exempel är an-vändningen av strandgrus.

Strandgruset är gratis

Svarta havskusten är sedan länge ett mycket populärt semester mål för ryssar-na. Med början under 1930-talet har formliga hotellstäder byggts upp med nu-mera välkända namn som Sochi, Pitsun-da, Suchumi etc på den östra kusten. En myckenhet rekreation har producerats, men detta har skett till ett högt pris. Cement, som behövdes i stora mängder för att bygga dessa hotellstäder, är dyrt att frakta, samtidigt som den smala strandremsan vid kusten innehöll små strandstenar som lämpade sig utmärkt som cementbas och som kunde hämtas utan kostnad. Alltså började de lokala byggmästarna hämta sitt material ur stranden. Enligt en sovjetisk uppskatt-ning från 1967 hade enbart sedan kriget ca 30 miljoner m³ sand och grus tagits ur stranden. Härigenom öppnades vägen för en erosion av sällan skådad omfatt-

ning. Den redan smala strandremsan mer än halverades på vissa ställen på bara tio år och man befarade att hotel- len själva så småningom skulle hamna i riskzonen. Så skedde också vid ett till- fälle under en våldsam storm, varvid sten m m i stora mängder till höga kostnader fick köras in med lastbilar för att hejda den hotande katastrofen. Erosionsproble- met förvärrades av alla de dammbyggen som företagits i vattenlederna ned mot Svarta havet för att producera elkraft till de uppväxande badorterna. I dam- marna hejdades det slam som tidigare kontinuerligt hjälpt till att bygga upp den sargade strandremsan. Enligt Gold- man har dessa strandrov för byggnads- ändamål ägt rum över hela den sovjet- iska delen av Svarta havskusten. All- varliga ras har blivit följden på flera håll. Principen att tillhandahålla strand- sten gratis har visat sig dyrbar på flera sätt.

Tillväxtpolitiken, resursrike- domarna och systemet

Därmed har vi redan till dels berört frågan hur miljöförstöringen i Sovjet- unionen kunnat få en sådan omfattning. Det är uppenbart att den starkt tillväxt- orienterade ekonomiska politik som förts sedan början av 1930-talet har spelat en huvudroll. I en värld där det allt över- skuggande målet för både planerare och företagsledare varit att åstadkomma en så snabb ökning som möjligt av varupro- duktionen har dessa, naturligt nog, haft en benägenhet att skjuta sådana faktorer åt sidan, som kunde tänkas göra det svå- rare att uppnå detta mål. En sådan faktor har miljövärd varit — Sovjetunionens storlek och rikedom på naturresurser har säkert också bidragit till att de an- svariga planerarna inte tagit så allvarligt på miljöproblemen.

Men även om man hade fört en mind- re ambitiös tillväxtpolitik och varit mindre slösaktig med de rika naturre- surserna skulle Sovjetunionen knappast ha kunnat undgå allvarliga miljöproblem. Därtill innehåller det ekonomiska — och politiska — systemet alltför många svagheter. Det kan sägas vara Goldmans *andra*, viktiga konstaterande.

Författaren pekar på flera företeelser. Den ideologiskt betingade motviljan mot att överhuvudtaget åsätta vatten, luft och mark priser, än mindre knapphets- priser, har redan berörts. Avsaknaden av priser har spelat de sovjetiska miljö- vårdsintressena många spratt; dumpning av solitt industriavfall tycks t ex kunna ske nära nog var som helst.

Anledningen till att man på centralt håll inte anser sig behöva prissätta mark är naturligtvis att statsmakterna själva äger och beslutar om användningen av all mark. Enskilda hushåll eller företag kan inte på egen hand göra markaffärer och behöver följaktligen inga marknads- priser att gå efter. Det kollektiva, statliga ägandet av marken kan många gånger förenkla och påskynda miljövärdande insatser, som exempelvis vid tillskapandet av naturreservat och skogsbälten — några långdragna prisförhandlingar med enskilda säljare behövs inte. Men det kollektiva ägandet kan också — åt- minstone såsom det hittills utformats i Sovjetunionen — välla svåra problem. Grustakten ur strandremsan var gratis därför att strandremsan inte hade något observerbart pris eller värde t ex som badstrand. I en kapitalistisk marknads- ekonomi hade ett sådant pris automatiskt uppstått och blivit en inträdesbiljett för grushämtare, som kanske ansett gruset för dyrt. Någon sådan försvarsmekanism erbjöd inte det sovjetiska systemet.

Och även om man i Sovjetunionen bestämde sig för att försöka simulera fram skuggpriser på mark för att åstad- komma en effektivare markanvändning skulle man stå inför väldiga problem: hur beräknar man, i en planekonomi, skuggpriser av knapphetskaraktär för va- ror som inte är föremål för internationell konkurrens, som t ex mark?

Avsaknaden av ett system av priser, som någorlunda rimligt speglar knapp- hetsförhållanden, får även andra allvar- liga konsekvenser. Om t ex jordbruksmi- nisteriet bestämmer sig för att man vill leda av vatten från en flod för bevatt- ningsändamål innan den lämnar sitt bidrag till en sjö längre ned i sitt lopp (Aralsjön, Kaspiska havet är exempel), så presenterar man först en samhällseko- nomisk kalkyl över projektet. Den skall ta hänsyn till värdet av den ytterligare

skörd som kan åstadkommas med hjälp av konstbevattningen och till kostnaden för det minskade fisket i den vattenfattigare sjön, till anläggningskostnader för dammar och vattenledningar etc, etc. Men en samhällsekonomisk kalkyl blir av föga värde om den baserar sig på priser, som inte anger den samhällsekonomiska alternativkostnaden för olika varor utan endast är ett godtyckligt uttryck för vad några administratörer anser att olika varor bör kosta. I den allmänna osäkerheten om priser och markvärden — vilka senare bestäms residuellt, dvs med ledning av kalkylens slutresultat — har det varit möjligt att motivera de mest egendomliga projekt genom samhällsekonomiska kalkyler. Men de slutgiltiga besluten tycks inte alltid följa sådana kalkyler. Maktbalansen mellan olika branschministerier eller regionstyrelser spelar ofta en viktigare roll för att förklara valet av investeringsprojekt.

Externa effekter — ett informationsproblem

Bakom allt detta ligger besvärliga informationsproblem. Inledningsvis framhölls det, att den socialistiska planekonomin av många anses bättre kunna ta hänsyn till så kallade externa effekter än den kapitalistiska marknadsekonomi. Den centrala planmyndigheten i det förra systemet skulle ha en vida bättre överblick över den teknologiska interdependensen mellan olika företag. Är det så? De sovjetiska erfarenheterna ger knappast några entydiga tecken på att så är fallet. Det är en sak att det formellt är den centrala planmyndigheten som i sista hand beslutar vilka investeringsprojekt som skall genomföras och var detta skall ske. Men det betyder inte automatiskt att den information som ligger till grund för beredningen av investeringsvalet innehåller all tillgänglig kunskap om de förväntade effekterna av olika alternativ. Beroende på hur ekonomin är uppdelad i branschorganisationer resp regionala organ finns det ofta ett element av konkurrens om de tillgängliga investeringsmedlen, vilket gärna verkar snedvridande på urvalet av den information som skall åberopas inför den högre, beslutande myndigheten.

Intressegemenskap även under socialism

Sedan ett investeringsprojekt väl beslutats och igångsatts kan det investerande företaget räkna med fortsatt stöd från sina centrala finansiärer även om det skulle visa sig att kostnaderna i realiteten blev mycket högre än planerat — i form av exempelvis tidigare oredovisad miljöförstöring. Goldman ger flera exempel på sådana fall. Här är det delvis fråga om rena prestigehänsyn: ett ministerium som i hård konkurrens med andra erhållit investeringsmedel till ett projekt vill ogärna visa fram brister i sina kalkyler; det skulle dessutom kunna skapa problem inför framtida investeringsäskanden. Planerarna, i sin tur, vill först och främst att planen skall följas så att inte de får en massa besvär med omläggningar av planerna etc. Det gäller givetvis både investeringsverksamheten och den löpande produktionen.

På detta sätt har en intressegemenskap uppstått mellan de producerande företagen och deras centrala uppdragsgivare som ofta försenat eller förhindrat ingripanden mot miljöförstöring, när sådana påkallats av centrala miljövärdande organ eller av lokala miljövärdintressenter. Här har vi en motsvarighet i den socialistiska ekonomin till den inledningsvis berörda intressegemenskap i den kapitalistiska ekonomin mellan privatindustri och miljölagstiftare, som många anser är en realitet. Om centralbyråkraterna är företagets fångar under kapitalism, så tycks företagen i stället vara centralbyråkraternas fångar under socialism. Både under kapitalism och socialism tycks organisationsstrukturer uppstå som försvårar en effektiv miljöpolitik.

Miljöopinionens inflytande

Argumentet att miljömedvetenheten bland allmänheten skulle vara större i ett socialistiskt samhälle än i ett kapitalistiskt och därmed bidra till en bättre miljöpolitik under socialism tycks ha kommit på skam i Sovjetunionen. Det beror naturligtvis inte på att ryssen i gemenskap skulle sakna intresse för miljöpolitiska frågor. Det beror främst på svårigheterna

i ett samhälle som det sovjetiska att (1) bilda opinionsgrupper och (2) se till att deras åsikter och informationsmaterial verkligen når fram till beslutsfattarna. Goldman citerar flera fall där de centrala myndigheterna uppenbart negligerat opinioner i miljöfrågor — beslutet om anläggandet av cellulosafabriker vid Bajkalsjön är ett viktigt sådant fall. Obalansen i makt mellan centralorgan och utspridda miljögruppsgrupper — hur få fram papper för agitation? — är så markant, att många miljögruppsprotester sannolikt aldrig ens uttalats därför att det verkat så fåfängt.

Hur centraliserad är den centralplanerade ekonomin?

Om påverkan nedifrån och upp ofta är ineffektiv, gäller detta också i hög grad de centralt fattade, miljöpolitiska beslut som skall förverkligas längre ned i planeringshierarkin. Goldman ger talrika exempel på hur centralt fixerade normer beträffande föroreningen av vatten och luft överskridits under lång tid utan centrala sanktioner. Gamla miljöpolitiska beslut måste gång efter annan fattas på nytt för att bli synliga för dem de vederbör. Allt detta understryker ett förhållande som vid det här laget börjat bli välbekant för seriösa observatörer av de sk centralplanerade ekonomierna, nämligen att planerings-, styrnings- och kontrollproblemen tenderar att bli så oerhört komplicerade att den centrala ledningsapparaten helt enkelt inte orkar med att säkerställa en ens tillnärmelsevis fullständig efterlevnad av alla centralt fattade beslut och förordningar.

Det är självklart att beslutsfattandet i vad vi kallar centralplanerade ekonomier är långt mer centraliserat än i den typiska marknadsekonomin. Men det betyder inte att allt som beslutas i centrum automatiskt blir verklighet. I en centraliserad socialistisk ekonomi kommer mycken information att vara ofullständig och snedvriden och centrala direktiv och förordningar att missförstås. Även under socialism kommer intressekonstellationer och politiska bindningar att uppstå mellan olika befattningshavare inom industri och förvaltning. Allt detta tenderar att göra centraliseringen

mindre effektiv, det må gälla miljöpolitik eller vilket annat beslutsområde som helst.

Socialism och miljöteknik

En intressant fråga, som endast berörs flyktigt av Goldman, är den rörande införandet av ny, miljövärdande teknik. Problemet har två faser: dels gäller det att forska fram nya processer, dels att se till att dessa verkligen införs i de producerande företagen.

Vad gäller teknik i allmänhet är det en utbredd uppfattning, att den socialistiska planekonomin väl kan mäta sig med andra ekonomiska system när det gäller att ta fram nya processer på forskningsplanet, men att den synbarligen låga riskbenägenheten ute i företagen allvarligt fördröjt den tekniska utvecklingen där. Det finns ingen anledning att tro att "miljöteknik" skulle avvika från detta mönster. Presumtionen är väl snarast att företagen torde vara mer än genomsnittligt obenäga att företa miljötekniska investeringar eftersom dessa innebär en ytterligare komplikation i driften utan att lämna något synligt bidrag till intäkterna. Låga priser eller nollpriser på vatten, luft och mineraler stimulerar inte till rening för vare sig återanvändning eller miljöförbättring.

Det är därför svårt att utan vidare acceptera tanken att ett socialistiskt system skulle innebära ett miljövänligare teknikval än ett kapitalistiskt.

En sammanfattning

Så långt de sovjetiska erfarenheterna. Det kan synas som om Goldman tecknat en väl ensidig och dyster bild av miljöförstörelsen i Sovjetunionen. Det skall då i rättvisans namn framhållas att författaren också gör flera positiva konstateranden, tex beträffande de kraftfulla insatserna för att förbättra luften i Moskva. Ett miljöpolitiskt uppvaknande är på väg i Sovjetunionen. Miljögruppsutgifterna är större än någonsin och växer snabbare än någonsin. Men Goldman har inte kunnat finna någon genomtänkt, centralt formulerad miljögruppsfilosofi. Och han har funnit talrika exempel på allvarliga svagheter i ett centralplanerat

socialistiskt ekonomiskt system när det gäller att sörja för en effektiv miljövård.

Socialismen är inte automatiskt bra, därför att kapitalismen är dålig, på miljövårdsområdet lika litet som på något annat område.

På ett teoretiskt plan vill det lätt synas som om en centralisering av det ekonomiska beslutsfattandet vore en god förutsättning för en effektiv miljövårdspolitik; men en sådan centralisering skapar samtidigt förutsättningar för ett effektivt nonchalerande av all miljövårdspolitik. Och vi vet inte mycket om vad som bestämmer vilken av dessa krafter som kommer att dominera. Vad vi kan utläsa av de förmodligen ganska allmän-giltiga sovjetiska erfarenheterna är att också ett socialistiskt Sverige i praktiken skulle komma att få dras med problem såsom externa effekter (informationsproblem), miljöfarliga intressegrupperingar och svårigheter att säkerställa ett effektivt inflytande på planeringen för alla miljöintressenter. Det går uppenbarligen inte att vifta bort sådana fundamentala problem genom att dödförklara de sovjetiska erfarenheterna.

Referens

Goldman, M. I., [1972], *The Spoils of Progress, Environmental Pollution in the Soviet Union*, Cambridge, Mass.